

Pojęcia kluczowe: *spadek, zachówek, dziedziczenie, sukcesja, fundacja rodzinna, fundator, beneficjent*

Artykuły

Rafał Kapkowski

PROBLEMATYKA OBLICZANIA ZACHOWKU W ŚWIETLE USTAWY O FUNDACJI RODZINNEJ

Obliczanie zachowku nie jest czynnością wyłącznie techniczną, polegającą na matematycznym zastosowaniu określonego w ustawie wzoru, ale złożoną, kilkietapową procedurą, w której elementy rachunkowe są jedynie pochodną stosowania szeregu norm prawnych. W konsekwencji prawidłowe obliczenie wysokości zachowku potrafi nastręczać wielu trudności organom stosującym prawo, a wskutek pojawienia się na przestrzeni ostatnich lat nowych instytucji prawa spadkowego staje się procedurą coraz bardziej skomplikowaną i wielowątkową. Celem niniejszego artykułu jest zanalizowanie poszczególnych etapów obliczania zachowku w kontekście ostatnich zmian kodeksowych¹, wynikających z wprowadzenia do polskiego systemu prawnego fundacji rodzinnej, a w konsekwencji próba odpowiedzi na pytanie, czy można mówić o przebudowie normatywnego modelu obliczania zachowku, czy też zmiany te mają jedynie charakter uzupełniający. Pozostałe zmiany w instytucji zachowku wprowadzone wraz z ustawą o fundacji rodzinnej, obejmujące rozszerzenie kręgu podmiotów odpowiedzialnych za zachówek, możliwość rozłożenia zachowku na raty, jego obniżenia czy odroczenia płatności, jak również zmiany w zakresie zrzeczenia się zachowku, nie są już bezpośrednio związane ze sposobem jego obliczania, a nadto obejmują zagadnienia na tyle złożone, że wymagają osobnego opracowania. Kwestie te zostaną w niniejszym artykule zaznaczone jedynie punktowo, gdy będzie to konieczne dla głównego nurtu rozważań.

¹ Na moment złożenia niniejszego artykułu do druku na podpis Prezydenta RP oczekuje ustawa z 28.07.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, obejmująca m.in. zawężenie kręgu spadkobierców ustawowych, rozszerzenie podstaw do uznania za niegodnego dziedziczenia i uporządkowanie zasad odrzucania spadku przez małoletnich, (Sejm IX kadencji, druk sejmowy nr 2977).

1. WPROWADZENIE

Polskie prawo spadkowe w zakresie regulacji zachowkowej liczy już sobie dobrych kilkadziesiąt lat i pomimo zasadniczej zmiany ustroju społeczno-gospodarczego kraju, a także ogromnych zmian obyczajowych oraz coraz bardziej ciężących zmian demograficznych, nie doczekało się reformy². Historycznie system zachowkowy powstał w Polsce w zupełnie innych realiach społeczno-ekonomicznych, gdy ludność kraju w 60–70 procentach zajmowała się rolnictwem, żyjąc w rodzinach wielodzietnych i wielopokoleniowych, a majątek wypracowywany przez całą rodzinę stanowił jej główną bazę materialną. Obecna rzeczywistość, w zasadzie w każdym aspekcie – społecznym, ekonomicznym, politycznym, religijnym – jest już całkowicie odmienna, niemniej jednak regulacja prawna zachowku pozostała niezmieniona³.

Z tym większym zadowoleniem przyjąć należy, że ustawodawca zdecydował się na zmiany w regulacji zachowku, których motywem stało się wprowadzenie do polskiego systemu prawnego fundacji rodzinnej. Jest to kolejna zmiana mająca ułatwić dziedziczenie przedsiębiorstw przez następców starzejących się przedsiębiorców i akumulację rodzimego kapitału w rękach prywatnych. Dotychczasowe ułatwienia sukcesji, wprowadzone ustawą z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw⁴, wiązały się z wprowadzeniem instytucji zarządcy sukcesyjnego. Zmiana ta odnosiła się głównie do mniejszych przedsiębiorców prowadzących działalność gospodarczą na podstawie wpisu do CEiDG, ewentualnie działających w oparciu o formę spółki cywilnej. Ustawa z 26.01.2023 r. o fundacji rodzinnej⁵, w swoim zamierzeniu, skierowana została do większych przedsiębiorców, prowadzących działalność gospodarczą w formach spółek prawa handlowego lub prowadzących gospodarstwa rolne.

2. SCHEMAT OBLICZANIA ZACHOWKU I ROSZCZENIA UPRAWNIONEGO

Nowelizacja Kodeksu cywilnego wynikająca z wprowadzenia ustawy o fundacji rodzinnej nie powoduje zasadniczych zmian kręgu osób uprawnionych do otrzymania zachowku, i to mimo podnoszonych w literaturze wątpliwości, czy osobami uprawnionymi do zachowku nie powinni być także dziadkowie

² Drobne uzupełnienia obowiązujących przepisów w związku z wprowadzeniem zapisu windykacyjnego czy zmiany terminu przedawnienia roszczenia o zachowek z pewnością nie mogą być uznane za reformę. Zob. uzasadnienie do zmiany Kodeksu cywilnego – Sejm VI kadencji, druk sejmowy nr 3018.

³ Postulat kompleksowej reformy prawa spadkowego, nieograniczonej do rozwiązań punktowych, zgłasza K. Górniak, *Sukcesja przedsiębiorstwa na wypadek śmierci przedsiębiorcy*, Warszawa 2023, s. 454 i n.

⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 170, dalej: u.z.s.

⁵ Dz.U. z 2023 r. poz. 326, dalej: u.FR.

spadkodawcy, wychowaniec⁶ lub konkubent⁷. Podobnie nie uległ zasadniczej zmianie krąg spadkobierców ustawowych, co również nie wpłynęło na krąg uprawnionych do zachowku. Ustawodawca znowelizował co prawda art. 927 § 3 k.c., wskazując, że oprócz fundacji także fundacja rodzinna, ustanowiona w testamentie, może być spadkobiercą, jeśli zostanie wpisana do rejestru w ciągu dwóch lat od ogłoszenia testamentu⁸. Zmianę tę należy jednak uznać za wyłącznie porządkującą, wobec faktu, że fundacja rodzinna może być ustanowiona w testamentie (art. 21 pkt 1 u.F.R.), a zatem nie istnieć jeszcze w dniu otwarcia spadku.

Zmiany ustawowe w istotny sposób dotknęły natomiast sposobu obliczania zachowku należnego uprawnionemu, a co za tym idzie – wpłynęły na sposób ustalania roszczenia o wypłatę zachowku. W piśmiennictwie prawniczym wskazuje się, że aby obliczyć zachówek należny uprawnionemu, a w konsekwencji ustalić wysokość roszczenia o zapłatę zachowku, należy ustalić kilka składowych. Kolejność dokonywanych operacji myślowych różni się wśród różnych autorów, jednak zwykle wskazuje się następujące elementy⁹:

I. Określenie udziału spadkowego stanowiącego podstawę obliczenia zachowku,

II. Obliczenie substratu zachowku¹⁰:

a) ustalenie czystej wartości spadku,

b) ustalenie wartości darowizn i innych przysporzeń, doliczalnych do spadku,

III. Ustalenie udziału należnego uprawnionemu w substracie zachowku,

IV. Obliczenie wysokości zachowku dla danego uprawnionego,

V. Ustalenie wartości darowizn i innych przysporzeń zaliczalnych na poczet zachowku należnego uprawnionemu,

VI. Obliczenie wysokości roszczenia należnego uprawnionemu względem zobowiązanych do zaspokojenia lub uzupełnienia zachowku.

Elementy stanu faktycznego wskazane powyżej w punktach od I do IV umożliwiają ustalenie wysokości należnego zachowku. Sumę tę ustala się odrębnie dla każdego uprawnionego, albowiem względy osobiste mogą różnicować sytuację prawną danej osoby. Elementy wskazane w punktach od V do VI umożliwiają określenie kwoty, jakiej może domagać się dany uprawniony

⁶ Zob. S. Wójcik, *Ochrona interesów jednostki w polskim prawie spadkowym w zakresie powołania do dziedziczenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1981/98, s. 189.

⁷ P. Księżak, *Zachówek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2012, s. 111.

⁸ Treść art. 927 § 3 k.c. pozostaje w częściowej kolizji z art. 85 u.F.R., w którym przewidziano termin sześciomiesięczny na zgłoszenie do rejestru, ale też na odmowę rejestracji.

⁹ Zob. P. Księżak, *Zachówek...*, s. 227; B. Kordasiewicz (w:) *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2013, s. 976; T. Sokołowski, K. Szadkowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. T. Gutowski, Warszawa 2022, t. 3, komentarz do art. 991, nb 15–21.

¹⁰ Sposób obliczania substratu zachowku dookreślany jest także w orzecznictwie. Przykładowo czynności konieczne do określenia substratu zachowku usystematyzował Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z 24.01.2018 r. (I ACa 878/17), Legalis nr 1788736.

do zachowku względem osób zobowiązanych do jego zaspokojenia lub uzupełnienia. Roszczenie o zachówek, jak każde prawo obligacyjne, ma charakter zindywidualizowany i jest wypadkową zachowku należnego uprawnionemu wskutek działania przepisów ustawy oraz sum zaliczonych na poczet tego zachowku, uzyskanych przez niego w okresie wcześniejszym. Zmiany Kodeksu cywilnego wprowadzone ustawą o fundacji rodzinnej dotknęły obu tych grup zagadnień.

3. OKREŚLENIE UDZIAŁU SPADKOWEGO STANOWIĄCEGO PODSTAWĘ OBLICZENIA ZACHOWKU

W sposobie określania udziału spadkowego stanowiącego podstawę obliczenia zachowku nie nastąpiły właściwie żadne zmiany. Artykuł 992 k.c., który to zagadnienie reguluje, ostał się w dotychczasowym brzmieniu, zatem nadal przy ustalaniu tego udziału uwzględnia się także spadkobierców niegodnych oraz spadkobierców, którzy spadek odrzucili, natomiast nie uwzględnia się spadkobierców, którzy zrzekli się dziedziczenia albo zostali wydziedziczeni. W kontekście jednak dokonanej zmiany art. 1048 k.c., umożliwiającej zrzeczenie się zachowku w całości lub części, zasadnie może pojawić się pytanie, jak należy traktować osoby, które nie zrzekły się dziedziczenia, ale jedynie samego zachowku¹¹. Możliwe są tu bowiem dwa rozwiązania:

- 1) albo sytuacja takich osób powinna być normowana tak samo jak osób, które zrzekły się dziedziczenia – a zatem nie powinny być one uwzględniane przy określaniu udziału spadkowego służącego za podstawę obliczenia zachowku,
- 2) albo osoby takie, jako spadkobiercy ustawowi, powinny być uwzględniane.

Wybór każdego z rozwiązań prowadzi do odmiennego wyniku końcowego. „Uwzględnianie” osób, które zrzekły się zachowku, powoduje, że zmniejsza się udział stanowiący podstawę obliczenia zachowku, a ich „niewuwzględnianie” – że udział ten zwiększa się ponad proporcję wynikającą z liczby spadkobierców ustawowych. Osoby, które zrzekły się tylko zachowku, nie zrzekając się dziedziczenia, są bowiem nadal spadkobiercami, zatem dziedziczą na zasadach ogólnych. Rozstrzygnięcie tego dylematu nie jest oczywiste, zależy ono bowiem od tego, czy wolą ustawodawcy było, by wartość ekonomiczna, która znajduje swoje odzwierciedlenie w udziale osoby zrzekającej się zachowku, przypadała spadkobiercom (w razie „uwzględnienia” zrzekających się zachowku), czy też by korzyść z tego tytułu odnosiły pozostałe osoby uprawnione do zachowku. W razie niewuwzględnienia osoby zrzekającej się tylko zachowku zwiększa się bowiem udział stanowiący podstawę obliczenia zachowku, mimo że liczba

¹¹ Redakcja art. 1048 § 2 k.c. zdaje się wskazywać, że zrzeczenie się zachowku jest podtypem zrzeczenia się dziedziczenia. Jest to o tyle kontrowersyjne, że w literaturze i orzecznictwie dyskutuje się, czy prawo do zachowku jest pochodną prawa do dziedziczenia, czy też osobnym prawem. Szerzej K. Górniak, *Sukcesja...*, s. 420–424, 437.

spadkobierców nie zmienia się. Pewna dodatkowa wartość ekonomiczna przypada zatem uprawnionym do zachowku, a nadto mają oni więcej potencjalnie zobowiązanych do jego zaspokojenia.

Problem osób zrzekających się jedynie zachowku został już zauważony we wcześniejszej literaturze przedmiotu. Wówczas jednak miał w zasadzie charakter marginalny. Wątpliwe było bowiem, czy możliwe jest zrzeczenie się samego tylko zachowku. Pomimo przychylnych w zasadzie głosów doktryny¹² i orzecznictwa¹³ w praktyce tego rodzaju zrzeczenia były rzadkością. Historycznie jednak patrząc, należy stwierdzić, że zrzeczenie się jedynie zachowku było dopuszczalne na gruncie art. 10 § 2 dekretu z 8.10.1946 r. – Prawo spadkowe¹⁴, który regulując umowę o zrzeczenie się dziedziczenia, wprost stanowił, że zrzeczenie to może być ograniczone tylko do zachowku. Co więcej, w myśl nieobowiązującego art. 152 pr. sp. – przy oznaczeniu części spadkowej, będącej podstawą ustalenia zachowku, nie uwzględnia się spadkobierców ustawowych, którzy zrzekli się prawa do dziedziczenia lub są niegodni, oraz spadkobierców koniecznych, którzy zostali wydziedziczeni, natomiast uwzględnia się spadkobierców ustawowych, którzy spadek odrzucili, oraz spadkobierców koniecznych, którzy zrzekli się tylko prawa do zachowku. Jak widać, pod rządem prawa spadkowego sytuacja prawna osób zrzekających się tylko zachowku była wprost unormowana w przepisie, a ustawodawca odmiennie traktował osoby, które zrzekły się dziedziczenia, od tych, które zrzekły się tylko zachowku.

W stanie prawnym obowiązującym po nowelizacji Kodeksu cywilnego dokonanej ustawą o fundacji rodzinnej ustawodawca pomiął kwestię skutków

¹² W szczególności aprobowano wypowiedzi: W. Hans, *Umowy dotyczące spadku*, „Nowe Prawo” 1967/2, s. 244; J. Kosik (w:) *System Prawa Cywilnego*, t. 4, red. S. Grzybowski, Wrocław 1976, s. 586; M. Pazdan, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia w polskim prawie spadkowym*, „Rejent” 1997/4, s. 194; A. Doliwa, *Umowy dotyczące spadku*, „Studia Prawa Prywatnego” 2008/1, s. 137; E. Rott-Pietrzyk, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia – uwagi „de lege lata” i „de lege ferenda”*, „Rejent” 2006/3, s. 117–118; P. Księżak, *Zachówek...*, s. 130 i n.; A. Ganicz, *Uprawnieni i zobowiązani z tytułu zachowku w polskim prawie spadkowym*, „Rejent” 2011/2, s. 25–53; M. Panek, *Dopuszczalność zrzeczenia się zachowku w prawie polskim*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2015/XVI, s. 94–102; M. Pazdan (w:) *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2013, s. 1041. Odmiennie stanowisko zajmują: E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6, *Spadki*, Warszawa 2017, Lex, komentarz do art. 1049, nb 5; J. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 1972, t. 3, s. 1989; L. Stecki, *Kodeks cywilny z komentarzem*, Warszawa 1989, t. 2, s. 900; K. Mularski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Gutowski, Warszawa 2022, t. 3, komentarz do art. 1048, nb 10–11; W. Borysiak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 1133–1134.

¹³ Uchwała SN z 17.03.2017 r. (III CZP 110/16) z głosami aprobowanymi M. Komarowskiej, *Dopuszczalność umowy o zrzeczenie się zachowku. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2017 r. (III CZP 110/16)*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2017/4, s. 293 i n.; P. Księżaka, „Rejent” 2017/9, s. 124 i n. i P. Bendera, „Rejent” 2018/5, s. 65 i n. oraz głosami krytycznymi T. Justyńskiego, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2018/11, poz. 109 i T. Jasiakiewicza, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2018/9, poz. 86; wyrok TK z 25.07.2013 r. (P 56/11), OTK-A 2013/6, poz. 85; odmiennie wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 3.12.2015 r. (I ACa 1177/15), LEX nr 1993133.

¹⁴ Dz.U. z 1946 r. nr 60 poz. 328, dalej: pr. sp.

prawnych zrzeczenia się tylko zachowku, w kontekście wysokości ułamka stanowiącego podstawę jego obliczenia. Wykładnia historyczna sugeruje, że nie jest zasadne dopatrywanie się analogicznych rozwiązań w odniesieniu do obu kategorii podmiotów – zrzekających się dziedziczenia i zrzekających się tylko zachowku. Osoby, które zrzekły się dziedziczenia, nie są bowiem spadkobiercami, a osoby, które zrzekły się jedynie zachowku, pozostają nadal w kręgu spadkobierców ustawowych, choć nie przysługuje im prawo do zachowku – mechaniczne ich zrównywanie byłoby nieuprawnione bez przekonującego uzasadnienia celowościowego. Takiego, zdaje się, jednak brak. Czynność prawna obejmująca umowę o zrzeczenie się zachowku będzie bowiem z reguły zawierana przez potencjalnego spadkodawcę w interesie jego spadkobierców, by nie byli oni obciążeni koniecznością spłaty zachowku względem potencjalnie uprawnionego, nie zaś w interesie innych uprawnionych. Inaczej umowa zrzeczenia się zachowku powodowałaby w istocie jedynie redystrybucję świadczenia zachowkowego na rzecz innych uprawnionych. Sens prawny i ekonomiczny „zrzecania się” byłby wobec tego wątpliwy. Milczenie ustawodawcy należy zatem rozumieć jako przyjęcie reguły ogólnej – skoro osoby, które zrzekły się tylko zachowku, są spadkobiercami ustawowymi, to są one uwzględniane przy obliczaniu udziału spadkowego stanowiącego podstawę obliczenia zachowku¹⁵. Tak, jak pod rządami prawa spadkowego¹⁶.

4. OBLICZANIE SUBSTRATU ZACHOWKU

Kolejnym z elementów koniecznych do obliczenia zachowku, a w dalszej konsekwencji – roszczenia należnego uprawnionemu, jest obliczenie substratu zachowku. Punktem wyjścia jest ustalenie składu masy spadkowej na dzień otwarcia spadku. Regulacja normatywna umożliwiająca obliczenie substratu zachowku zawarta jest w art. 993–995 k.c. i odnosi się w istocie do modyfikacji stanu masy spadkowej, o której mowa w art. 922 k.c. Ustalając zatem substrat zachowku, należy w pierwszej kolejności ustalić skład spadku, po myśli art. 922 k.c., a następnie zastosować reguły modyfikujące z art. 993–995 k.c.

W wyniku dokonanej nowelizacji Kodeksu cywilnego samo pojęcie spadku nie uległo zmianie¹⁷. Podstawą ustalenia substratu zachowku jest wartość „netto” spadku, rozumiana jako wartość aktywów spadkowych (stan czynny

¹⁵ Tak B. Kordasiewicz (w:) *System...*, s. 979; K. Górniak, *Sukcesja...*, s. 425. Tak również SN w uchwale z 17.03.2017 r. (III CZP 110/16).

¹⁶ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959, s. 78.

¹⁷ Jak wskazuje K. Górniak (w:) *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Prawo spadkowe przedsiębiorców. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022, komentarz do art. 30, nb 3–4 – począwszy od wejścia w życie ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej, zasady ogólne art. 922 k.c. zostały zmodyfikowane w odniesieniu do majątku spadkowego zmarłego przedsiębiorcy, wprowadziły zasadę kontynuacji stosunków umownych wiążących zmarłego przedsiębiorcę. Tak również J. Zawadzka, *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym – zagadnienia istotne z punktu widzenia kontrahentów przedsiębiorcy*, „Transformacje Prawa

spadku) pomniejszona o wartość jego pasywów (stan bierny spadku), czyli czy sta korzyść, jaka przypada spadkobiercom wskutek dziedziczenia¹⁸. Zgodnie jednak z art. 993 k.c. *ab initio* – przy obliczaniu zachowku nie uwzględnia się zapisów zwykłych i poleceń. Pomimo zatem, że są to długi spadkowe, nie powodują one zmniejszenia substratu zachowku. Ma to na celu przeciwdziałanie zjawisku zmniejszania należnego uprawnionym zachowku poprzez szereg rozrządzeń testamentowych¹⁹. Zgodnie z jednoznacznym stanowiskiem wyrażonym w piśmiennictwie nie uwzględnia się także roszczeń o zachówek²⁰. Wydaje się to kwestią oczywistą, gdyż w odmiennym wypadku doszłoby do swoistej kwadratury koła – dokonując obliczenia należnego zachowku, należałoby już z góry znać jego wartość, aby uwzględnić go przy obliczaniu substratu zachowku²¹. Zgodnie z poglądami wyrażanymi w piśmiennictwie i orzecznictwie od aktywów spadkowych należy odjąć także zobowiązania publicznoprawne spadkodawcy związane z jego majątkiem, a w szczególności należne podatki i składki, które byłyby należne, gdyby spadkodawca nadal żył. Nie dotyczy to podatku od samego spadku, gdyż ten obciąża spadkobiercę jako jego własne zobowiązanie podatkowe²².

Ustalenie składu i wartości masy spadkowej jest tylko pierwszym z elementów niezbędnych do ustalenia wysokości substratu zachowku. Drugą składową są natomiast składniki majątkowe doliczane do spadku. Do czasu omawianej nowelizacji Kodeksu cywilnego do spadku doliczało się niektóre darowizny dokonane przez spadkodawcę za jego życia oraz zapisy windykacyjne poczynione przez niego w testamencie. Zgodnie z nowym brzmieniem art. 993 § 2 i § 3 k.c. dolicza się także do spadku fundusz założycielski fundacji rodzinnej wniesiony przez spadkodawcę, w przypadku gdy fundacja nie jest ustanowiona w testamencie, a także mienie w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej, o wartości nie większej niż wartość funduszu założycielskiego.

Cel doliczania tych składników majątkowych do spadku jest dosyć jasny. Chodzi bowiem o to, by spadkodawca swoimi rozporządzeniami za życia nie doprowadził do takiego zubożenia masy spadkowej, że podstawa obliczenia

---

Prywatnego” 2020/1, s. 137. Podobnie J. Bieluk, *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warszawa 2019, komentarz do art. 30, nb 12–13.

¹⁸ Tak również wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 24.01.2018 r. (I ACa 878/17), Legalis nr 1768736; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 27.03.2013 r. (I ACa 898/12), Legalis nr 738831.

¹⁹ Jednoznacznie wskazuje na to P. Księżak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu W. Borysiak, Warszawa 2022, komentarz do art. 993, nb 1.

²⁰ B. Kordasiewicz (w:) *System...*, s. 985 i powołana tam literatura, a także zamiast wielu J. Kuźmicka-Sulikowska (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, komentarz do art. 993, nb 3.

²¹ Zwracają na to uwagę T. Sokołowski, K. Szadkowski, *Kodeks...*, komentarz do art. 993, nb 2.

²² J. Gwiazdomorski, *Pravo spadkowe*, Warszawa 1967, s. 328; B. Kordasiewicz (w:) *System...*, s. 986; wyrok SN z 7.04.2004 r. (IV CK 215/03), Legalis nr 73074; wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 17.07.2008 r. (I ACa 504/08), niepubl.

zachowku stanie się iluzoryczna, a tym samym wysokość zachowku będzie na tyle niska, że nie spełni oczekiwanego po nim celu²³. Ponadto rozporządzenie przez spadkodawcę za życia znaczną część majątku spowoduje w konsekwencji, że spadkobierca nie będzie miał z czego wypłacić zachowku, a uprawniony z czego go otrzymać.

Wskutek dokonanej nowelizacji zasady doliczania do spadku darowizn nie uległy zmianie; podobnie – zapisów windykacyjnych, z których wbrew może sugestii zawartej w art. 993 k.c., wszystkie takiemu doliczeniu podlegają²⁴. Nowością jest natomiast doliczanie do spadku funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej i mienia pozostałego w związku z jej rozwiązaniem, co wiąże się z celem tej fundacji, jakim jest m.in. gromadzenie mienia, zarządzanie nim i spełnianie świadczeń na rzecz jej beneficjentów, którymi przynajmniej w części mogą być osoby uprawnione do zachowku²⁵.

Oprócz niektórych darowizn²⁶ oraz zapisów windykacyjnych, stosownie do znowelizowanej regulacji Kodeksu cywilnego, doliczeniu do spadku podlegają nadto:

1. fundusz założycielski fundacji rodzinnej wniesiony przez spadkodawcę, z wyjątkiem²⁷:
  - a) funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej, która została ustanowiona dopiero w testamencie (art. 993 § 2 k.c.),
  - b) funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej ustanowionej za życia spadkodawcy, który został wniesiony przed więcej niż dziesięć laty, licząc wstecz od otwarcia spadku, chyba że fundacja rodzinna jest spadkobiercą (art. 994¹ § 1 k.c.),
  - c) funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej ustanowionej za życia spadkodawcy, przekazanego w czasie, gdy spadkodawca nie posiadał zstępnych (jakichkolwiek), z wyjątkiem przekazania dokonanego na

²³ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 20.12.2016 r. (I ACa 957/16), Legalis nr 1581395.

²⁴ Zwrócił na to uwagę P. Księżak, *Zachowek...*, s. 316–317.

²⁵ Rodzaje beneficjentów klasyfikują K. Karpiuk, J. Pawłowski, P. Woźniakiewicz, *Fundacja rodzinna – przełomowe rozwiązanie dla biznesu rodzinnego*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2023/1, s. 15.

²⁶ Na potrzeby obliczania substratu zachowku pojęcie darowizny wykładane jest szerzej i obejmuje także inne nieodpłatne przysporzenia (np. umowa majątkowa małżeńska, nieodpłatne zniesienie współwłasności, zrzeczenie się roszczenia o zwrot nakładów z majątku wspólnego na osobisty itp.). Zob. P. Księżak, *Zachowek...*, s. 278 i n.; B. Kordasiewicz (w:) *System...*, s. 989; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 27.05.2021 r. (I ACa 231/18), Legalis nr 2612225; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 17.12.2020 r. (V ACa 249/20), Legalis nr 2553900; wyrok Sądu Okręgowego w Zielonej Górze z 26.04.2017 r. (I C 20/14), Legalis nr 1668822; wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie z 10.11.2016 r. (II Ca 1547/16), Legalis nr 1668823; wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 9.09.2016 r. (I ACa 914/16), Legalis nr 1591936; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 26.11.2014 r. (VI ACa 99/14), Legalis nr 1241802; wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 25.03.2014 r. (I ACa 1204/13), Legalis nr 1023937.

²⁷ Na specyficzną technikę legislacyjną, w której od strony negatywnej wymienia się składniki niepodlegające doliczeniu do spadku, zwrócił uwagę Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z 26.01.2017 r. (I ACa 816/16), Legalis nr 1581367.

- mniej niż 300 dni przed urodzeniem się zstępnego – gdy obliczamy zachówek należny zstępnemu (któremukolwiek) (art. 994¹ § 3 k.c.),
- d) funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej ustanowionej za życia spadkodawcy, przekazanego przed zawarciem małżeństwa ze spadkodawcą – gdy obliczamy zachówek należny małżonkowi (art. 994¹ § 3 k.c.),
2. mienia w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej, o wartości nie większej niż wysokość funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej wniesionego przez spadkodawcę (art. 993 § 3 k.c.), z wyjątkiem:
- a) mienia otrzymanego przez osoby niebędące spadkobiercami albo uprawnionymi do zachowku przed więcej niż dziesięciu laty, licząc wstecz od otwarcia spadku (art. 994¹ § 2 k.c.)
- b) mienia w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej, jeśli przekazanie nastąpiło w czasie, gdy spadkodawca nie posiadał zstępnych (jakichkolwiek), z wyjątkiem przekazania dokonanego na mniej niż 300 dni przed urodzeniem się zstępnego – gdy obliczamy zachówek należny zstępnemu (któremukolwiek) (art. 994¹ § 3 k.c.),
- c) mienia w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej, jeśli przekazanie nastąpiło przed zawarciem małżeństwa ze spadkodawcą – gdy obliczamy zachówek należny małżonkowi (art. 994¹ § 3 k.c.).

Ogólnie rzecz ujmując, należy stwierdzić, że ustawodawca nie zmienił dotychczasowego modelu obliczania substratu zachowku, tyle tylko, że uzupełnił go o kwestie wynikające z wprowadzenia do systemu prawa fundacji rodzinnej. Temu zagadnieniu poświęcone zostały dodatkowe przepisy kodeksu, ale też obszerna regulacja ustawy o fundacji rodzinnej. Znaczenia wprowadzonych zmian nie można wyjaśnić bez odniesienia się do tego nowo powołanego podmiotu.

5. FUNDACJA RODZINNA A SUBSTRAT ZACHOWKU

Z uzasadnienia²⁸ do ustawy o fundacji rodzinnej wynika, że celem wprowadzenia do systemu prawa fundacji rodzinnej było dodanie instytucji służącej do gromadzenia rodzinnego majątku, pozwalającego na zatrzymanie kapitału w kraju na wiele pokoleń oraz zwiększenie potencjału krajowych inwestycji, a także zminimalizowanie ryzyka nieudanej sukcesji. Istotna była też ochrona majątku przed podziałem i zapewnienie ciągłości przedsiębiorstwa prywatnego w taki sposób, by umożliwić jego rozwój, a jednocześnie zapewnić beneficjentom fundacji, którzy z reguły będą członkami rodziny fundatora, zaspokojenie ich potrzeb i kosztów utrzymania²⁹. Tak też definiuje cel art. 2 u.F.R., wskazując, że celem fundacji rodzinnej jest gromadzenie mienia, zarządzanie nim w interesie beneficjentów oraz spełnianie na ich rzecz świadczeń. Zasadniczo fundacja rodzinna nie została stworzona w celu prowadzenia działalności gospodarczej,

²⁸ Sejm IX kadencji, druk sejmowy nr 2798 (dalej: Uzasadnienie).

²⁹ Uzasadnienie, s. 5–6.

nie powinna ona zatem zastępować typowych podmiotów gospodarczych, jak przedsiębiorstwa jednoosobowe czy spółki prawa handlowego. Działalność, którą taka fundacja może prowadzić, została w zasadzie ograniczona do działalności rentierskiej, a także gospodarki rolnej i leśnej. Ma ona zatem stanowić bazę materialną dla rodziny, gromadząc aktywa, z których zyski (dywidendy) będą przeznaczone na zaspokajanie potrzeb rodziny³⁰. Pomimo że minimalna wartość funduszu założycielskiego fundacji wynosi 100.000 zł, jest to instytucja prawna służąca organizacji majątku raczej znaczniejszych podmiotów gospodarczych³¹. Oprócz bowiem kosztów związanych z założeniem fundacji rodzinnej zasadniczą rolę odgrywać będą koszty jej bieżącego funkcjonowania, a przede wszystkim zasadniczego celu – wypłaty świadczeń dla beneficjentów. Jednakowoż, mimo że to właśnie subsydiowanie beneficjentów stanowi jeden z głównych celów fundacji rodzinnej, wysokość wypłaconych świadczeń nie ma bezpośredniego wpływu na ustalenie substratu zachowku należnego uprawnionym. Inaczej niż w przypadku zapisów windykacyjnych i większości darowizn, nie dolicza się bowiem tych świadczeń do spadku. Wpływ na sposób obliczania substratu zachowku ma natomiast sposób powstania fundacji rodzinnej. Może ona zostać ustanowiona za życia testatora – w drodze złożenia oświadczenia o ustanowieniu fundacji rodzinnej, albo na wypadek śmierci – w testamentie (art. 11 w zw. z art. 21 ust. 1 u.F.R.). Jedynie w tym pierwszym przypadku fundusz założycielski fundacji rodzinnej podlega doliczeniu do spadku i jedynie taka fundacja może mieć więcej niż jednego fundatora (art. 12 ust. 1 u.F.R.). Istotne jest, że przy zawarciu fundacji rodzinnej w drodze czynności *inter vivos* mienie w postaci funduszu założycielskiego musi być przez fundatora wniesione jeszcze przed rejestracją. Zapewnia to fundacji realną bazę materialną dla jej działania. Fundacja ustanowiona w testamentie może mieć tylko jednego fundatora (art. 12 ust. 2 u.F.R.), co jest odpowiedzią na zakaz testamentów wspólnych (art. 942 k.c.)³². Z literalnego brzmienia art. 17 u.F.R. można wnioskować, że każdy z fundatorów ma wnieść fundusz założycielski wynoszący nie mniej niż 100 tys. zł. W treści tego przepisu nie ustalono bowiem funduszu założycielskie-

³⁰ K. Górniak, *Sukcesja...*, s. 490, wskazuje, że z perspektywy funkcjonalnej powołanie fundacji rodzinnej jest sposobem uposażenia członków rodziny fundatora, również po jego śmierci, przy jednoczesnym odsunięciu ich od wpływu na zarządzanie przedsiębiorstwem i uniemożliwieniu jego podziału, sprzedaży czy doprowadzenia do ruiny przez nierozsądne decyzje.

³¹ Zdaniem P. Blajera, *Fundacja rodzinna. Pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2023, s. 24–25 – z uwagi na złożoność regulacji, obowiązki rejestracyjne, brak kompleksowych rozwiązań gwarantujących poufność i prywatność, a także skomplikowane zagadnienia fiskalne – fundacja rodzinna pozostanie tworem elitarnym, choć z założenia powinna być przeznaczona dla możliwie najszerzego grona adresatów.

³² Wątpliwości co do rozumienia tego zakazu i jego zakresu omawia m.in. T. Jasiakiewicz, *Testament wspólny jako przedmiot regulacji w prawie polskim i niemieckim* (rozprawa doktorska), Toruń 2018, s. 125–141.

go fundacji rodzinnej jako pewnej minimalnej sumy, ale odniesiono się wprost do obowiązku fundatora wniesienia określonego mienia³³.

Istotnym elementem w zakresie rozliczeń, zarówno jeśli chodzi o rozliczenia pomiędzy większą liczbą fundatorów, jak również o obliczenie substratu zachowku, jest sporządzony przez fundatora spis mienia wnoszonego do fundacji rodzinnej na pokrycie funduszu założycielskiego (art. 27 ust. 2 u.F.R.). Przy większej liczbie fundatorów każdy z nich sporządza osobny spis tego, co wnosi. Niezależnie od tego sporządza się także spis mienia fundacji rodzinnej, który obejmuje prawa majątkowe wnoszone przez fundatora albo inne osoby, ze wskazaniem osoby wnoszącej mienie oraz określeniem rodzaju i wartości każdego z wniesionych składników majątkowych (art. 27 ust. 1 u.F.R.). Spis ten jest aktualizowany przez zarząd i obejmuje także informację o proporcjach mienia wniesionego przez każdego z fundatorów. Sposób obliczania tej proporcji określają art. 28 i 29 u.F.R. Mimo tego zatem, że fundacja jest osobą prawną, a jej majątek jest majątkiem fundacji, na poziomie rachunkowo-księgowym występuje separacja, jeśli chodzi o środki wnoszone przez poszczególnych fundatorów lub ich rodziny.

Zgodnie z dyspozycją art. 28 ust. 1 u.F.R. wskazaną proporcję oraz zasady zaliczania mienia na rzecz poszczególnych fundatorów określa się dla celów podatku dochodowego od osób fizycznych. Powstaje jednak pytanie, czy w razie potrzeby można stosować te zasady w drodze analogii, w razie konieczności obliczenia substratu zachowku po danym spadkodawcy będącym tylko jednym z fundatorów. Wydaje się jednak, że nie. Doliczeniu do spadku, w celu obliczenia substratu zachowku, nie podlega wszak cały majątek fundacji rodzinnej, ale jedynie wartość jej funduszu założycielskiego³⁴. Nie powinno też ulegać wątpliwości, że w przypadku fundacji założonej przez więcej niż jednego fundatora uwzględnia się tylko wartość funduszu założycielskiego wniesionego przez tego z nich, po którym obliczamy zachówek. Nie jest także brana pod uwagę wartość

³³ Treść tego przepisu można jednak interpretować odmiennie. Ustawa, co do zasady, posługuje się pojęciem fundatora w liczbie pojedynczej, zatem możliwe jest rozumowanie, zgodnie z którym niezależnie od tego, ilu jest fundatorów, fundusz założycielski fundacji wynosi 100 tys. zł. Tak P. Blajer, *Fundacja...*, s. 59–60.

³⁴ W literaturze i orzecznictwie odnoszącym się do prawa fundacyjnego przeważa pogląd, że wniesienie funduszu założycielskiego do fundacji możliwe jest jedynie przy jej założeniu, do momentu rejestracji [por. wyrok WSA w Opolu z 24.01.2014 r. (ISA/Op 791/13), Legalis nr 978308; uchwała SN z 12.04.2007 r. (III CZP 26/07), OSNC 2008/3, poz. 32], a późniejsze nieodpłatne przysporzenia dokonywane na rzecz fundacji powinny przybrać formę darowizny. Pogląd ten opiera się na założeniu, że przepisy o fundacjach nie zawierają normy umożliwiającej „podwyższanie funduszu założycielskiego”, a akt założycielski fundacji jako jednostronna czynność prawna ma charakter osobisty i po rejestracji fundacji nie podlega zmianie [zob. M. Kępa (w:) M. Kępa, J. Podgórska-Rykała, *Komentarz do ustawy o fundacjach. Działalność fundacji w praktyce. Wzory dokumentów*, Warszawa 2020, komentarz do art. 3, nb 11; K. Karpiuk, J. Pawłowski, P. Woźniakiewicz, *Fundacja...*, s. 11]. Praktyka notarialna zna jednak doposażanie fundacji w dodatkowy majątek przez fundatora nie tylko w drodze darowizny, ale zwiększania funduszu założycielskiego, poprzez zmianę pierwotnego aktu zawiązania fundacji.

majątku wniesionego po założeniu fundacji, czy to przez samego fundatora, czy osoby trzecie, ani także wartość tego majątku powiększonego przez fundację rodzinną wskutek zarządzania mieniem. W treści Uzasadnienia do projektu ustawy wnioskodawcy wyjaśnili, że majątek fundacji rodzinnej uwzględniany przy obliczaniu zachowku powinien pochodzić wyłącznie od spadkodawcy, gdyż w przeciwnym wypadku doliczano by także majątek, który nie był wcześniej własnością spadkodawcy, a osoby uprawnione otrzymywałyby majątek większy niż w przypadku, gdyby fundacji rodzinnej nie założono³⁵. Rozwiązanie to uznać można za dyskusyjne. Po pierwsze, nie można wykluczyć, że poza funduszem założycielskim fundator wniesie do fundacji także kolejne składniki majątkowe. Ten argument można odeprzeć jednak tym, że dokonywane na rzecz fundacji rodzinnej darowizny (inne nieodpłatne przysporzenia) będą doliczane do spadku, na zasadach przewidzianych w art. 993–994 k.c., zatem finalnie nie zmniejszą substratu zachowku. Po drugie jednak, sama fundacja rodzinna może przecież inwestować przekazane jej składniki mienia, a wytyczne w tym przedmiocie mogą znajdować się w jej statucie (art. 26 ust. 3 pkt 3 u.F.R.). Ten majątek nie będzie podlegał zaliczeniu do substratu zachowku. Twórcy ustawy uznali to za naturalne. Należy jednak pamiętać, że gdyby fundator nie wniósł danego mienia do fundacji rodzinnej, to majątek ten zapewne byłby przez niego inwestowany i stałby się z czasem masą spadkową, którą uwzględnia się przy obliczaniu substratu zachowku. Podobnie byłoby w przypadku darowizn dokonywanych na rzecz fundacji rodzinnej przez inne osoby lub powołania jej do dziedziczenia. Znakomita większość z tych przysporzeń, w braku fundacji rodzinnej, weszłaby w skład majątku spadkodawcy, który z biegiem czasu przekształci się w spadek. W obecnej regulacji ustawowej majątek ten wymyka się jednak takiemu zaliczeniu³⁶.

Zgodnie z przyjętą regulacją nie każda wartość funduszu założycielskiego podlega zaliczeniu w skład substratu zachowku. Podobnie jak w przypadku darowizn, zaliczanie podlega różnicowaniu w stosunku do każdego uprawnionego, a ponadto nie uwzględnia się wartości funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej, która została ustanowiona dopiero w testamentie (art. 993 § 2 k.c.). Jest to uzasadnione, gdyż fundacja taka sama staje się spadkobiercą, a tym samym przedmiot jej funduszu założycielskiego stanowi spadek, który już sam w sobie jest podstawą obliczania substratu zachowku. Ponowne doliczanie do spadku oznaczałoby tym samym podwójne liczenie tego samego mienia. W art. 994¹ k.c. sformułowano także regułę, zgodnie z którą nie podlega zaliczeniu do substratu zachowku wartość funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej, który został wniesiony przed więcej niż dziesięć laty, licząc wstecz od otwarcia spadku, chyba że ta fundacja rodzinna jest spadkobiercą. Tutaj uzasadnieniem jest podobieństwo rozporządzenia mieniem na rzecz fundacji

³⁵ Uzasadnienie, s. 48–49.

³⁶ Jedynie niewielką ochronę stanowić tu będą art. 18 i 20 u.F.R., mające przeciwdziałać zbytniemu ubytkowi aktywów fundacji rodzinnej.

rodzinnej do darowizny dokonanej na rzecz osoby niebędącej uprawnionym do zachowku, zatem wydaje się, że obie te dyspozycje spadkodawcy powinny podlegać tym samym zasadom. W przypadku jednak, gdy fundacja rodzinna jest spadkobiercą, cel utrzymania tego ograniczenia odpada, albowiem każdy spadkobierca jest obowiązany do zapłaty zachowku, i to w pierwszej kolejności, przed obdarowanymi. Nie byłoby zatem zasadne traktowanie mienia przeznaczonego na fundusz założycielski fundacji rodzinnej jako swego rodzaju darowizny, ale należy go wprost ujmować tak, jak przedmiot spadkobrania.

Pozostałe wyjątki od doliczania funduszu założycielskiego do spadku mają już charakter zindywidualizowany i dotyczą mienia wniesionego na pokrycie tego funduszu, w czasie gdy fundator nie miał zstępnych, a także przed zawarciem małżeństwa. Wyjątki te uwzględnia się, obliczając zachówek dla poszczególnych uprawnionych – odpowiednio zstępnych i małżonka. Rozwiązanie to jest tożsame, jak w przypadku doliczania do spadku darowizn.

Doliczeniu do spadku podlega także wartość drugiej kategorii mienia fundacji rodzinnej, którą ustawodawca określa jako „mienie w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej”³⁷, jednak o wartości nie większej niż wysokość funduszu założycielskiego wniesionego przez spadkodawcę (art. 993 § 3 k.c.). Ustawodawca przewiduje, że fundacja rodzinna ustanowiona za życia spadkodawcy może zostać, także jeszcze w ciągu jego życia, zlikwidowana – niemożliwe będzie zatem poszukiwanie względem niej przez uprawnionych do zachowku zaspokojenia swoich roszczeń. Bezcelowe byłoby zatem doliczanie do spadku wartości funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej, skoro utraci ona swój byt prawny. Z tego też względu doliczeniu do spadku podlegać będzie surogat tego funduszu – tj. mienie pozostałe w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej.

Nie ma sztywnych reguł przesądzających o tym, komu przypada mienie pozostałe po rozwiązaniu fundacji rodzinnej, co pozostawia dużą swobodę po stronie fundatora, który kwestię tę może uregulować w statucie w zasadzie dowolnie. Ustawa reguluje tylko kolejność uprawnionych do tego mienia, w sytuacji braku szczególnej regulacji statutowej (art. 103 u.F.R.). Niezależnie jednak, komu to mienie przypadnie, jego wartość doliczana jest do spadku w celu obliczenia substratu zachowku. Wysokość doliczenia jest jednak limitowana wysokością funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej. Jest to konsekwencja wskazanej już wcześniej zasady, zgodnie z którą majątek wypracowany przez fundację rodzinną nie podlega doliczeniu do spadku. Zasady doliczania mienia pozostałego w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej są takie same, jak

³⁷ Komentatorzy wskazują na niespójności terminologiczne w prawie fundacyjnym. Fundusz założycielski w literaturze nazywany jest także „majątkiem początkowym”, „kapitałem fundacyjnym”, „kapitałem założycielskim” czy „majątkiem założycielskim” (G. Gura, *Ustawa o fundacjach. Komentarz*, Warszawa 2021, komentarz do art. 3, nb 3), z kolei składniki majątku, które ustawa o fundacji rodzinnej nazywa „mieniem w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej”, ustawa o fundacjach określa jako „środki majątkowe pozostające po likwidacji fundacji”.

w przypadku funduszu założycielskiego. W pierwszej kolejności bierze się pod uwagę czas otrzymania tego mienia przez uprawnionych. W sytuacji gdy minęło już więcej niż dziesięć lat od dnia przekazania mienia na rzecz uprawnionych w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej – mienia tego nie dolicza się do spadku (art. 994¹ § 2 k.c.), o ile otrzymały je osoby niebędące spadkobiercami ani uprawnionymi do zachowku. Ponadto doliczając mienie likwidacyjne do spadku, bierze się pod uwagę, czy zostało ono otrzymane przez zstępnych i małżonka fundatora i kiedy to nastąpiło, a także czy fundator posiadał wówczas zstępnych i małżonka, czy też nie.

6. ZASADY USTALANIA WARTOŚCI

Niewątpliwie, aby możliwe było dokonywanie jakichkolwiek doliczeń do spadku, konieczne jest ustalenie wartości doliczanych składników majątkowych. Paradoksalnie jednak ta ważna kwestia nie znalazła pierwotnie odzwierciedlenia w kodeksie. Otwarte pozostało zatem, czy wartość spadku i przedmiotów majątkowych doliczanych do spadku ustalać należy z dnia otwarcia spadku, czy z daty ustalania wysokości zachowku, czy też z jakiejś innej daty. Pod rządami Prawa spadkowego art. 160 § 1 tego prawa wskazywał wprost, że w celu obliczenia zachowku należy ustalić wartość stanu czynnego spadku według stanu z chwili otwarcia spadku, a wartości z chwili sporządzenia zestawienia. Przepis ten nie został jednak recypowany do Kodeksu cywilnego, co wywołało pewną dyskusję w doktrynie i orzecznictwie³⁸. Obecnie przyjmuje się już bezspornie, że wartość spadku dla obliczenia substratu zachowku ustala się według stanu z chwili otwarcia spadku, a cen z chwili wyrokowania³⁹. Jeśli chodzi o kwestię doliczania przedmiotów majątkowych uwzględnianych przy obliczaniu substratu zachowku, to obowiązuje tu zasada, że dla określania stanu danego przedmiotu przyjmuje się dzień dokonania przysporzenia przez spadkodawcę (a nie dzień otwarcia spadku), a dla ustalenia realnych wartości – dzień ustalania zachowku (wyrokowania). Przemawia za tym w szczególności treść art. 995 k.c., który nakazuje, by wartość przedmiotu darowizny obliczać według stanu z chwili jej dokonania, a według cen z chwili ustalania zachowku⁴⁰. Mówiąc o „cenach” w kontekście darowizny, myśli się rzecz jasna o wartości zbywczej przedmiotu darowizny, a nie subiektywnej wartości określonej przez strony, przy uwzględnieniu szkodrobliwego motywu darowizny.

Nowa regulacja ustawy o fundacji rodzinnej zasady tej nie zmienia. Tak jak w przypadku darowizn, obowiązuje tu odniesienie do daty przekazania danego mienia. Potwierdza to treść art. 995 § 3 k.c., zgodnie z którym wartość fun-

³⁸ Dyskurs naukowy w tym względzie omawia P. Księżak, *Zachowek...*, s. 245.

³⁹ Uchwała składu 7 sędziów SN (zasada prawna) z 26.03.1985 r. (III CZP 75/84), OSNC 1985/10, poz. 147.

⁴⁰ W pierwotnym brzmieniu był to dzień otwarcia spadku. Zmiana wprowadzona została dopiero ustawą z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. z 1990 r. nr 55 poz. 321).

doszu założycielskiego fundacji rodzinnej i mienia w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej oblicza się według stanu z chwili ich przekazania, a według cen z chwili ustalania zachowku. W przypadku mienia likwidacyjnego fundacji rodzinnej w pierwszej kolejności oblicza się wartość funduszu założycielskiego i wartość mienia w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej, a następnie porównuje się obie wartości, z uwzględnieniem art. 993 § 3 k.c. Przekazanie, o którym mowa w tym przepisie, odnosi się jednak w istocie do dwóch różnych momentów. W przypadku funduszu założycielskiego chodzi o moment wniesienia przez fundatora mienia do fundacji rodzinnej w organizacji (art. 21 pkt 5 u.F.R.), a w przypadku mienia likwidacyjnego – o moment, w którym dochodzi do wydania uprawnionym majątku pozostałego po zaspokojeniu lub zabezpieczeniu wierzycieli (art. 102 u.F.R.).

Jeśli chodzi o sposób obliczania tej wartości, to pomimo nieco odmiennej redakcji obowiązuje zasada ustalania wartości w odniesieniu do cen rynkowych. Artykuł 19 u.F.R. precyzuje, że ilekroć w ustawie jest mowa o wartości mienia wniesionego do fundacji rodzinnej albo mienia fundacji rodzinnej, rozumie się przez to wartość rynkową składników wniesionego mienia, ustaloną na dzień wniesienia mienia, zgodnie z zasadami określonymi w ustawie z 15.02.1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych⁴¹. Ustaleniu tej wartości sprzyjać będzie sporządzany przez fundatora spis mienia. Co prawda w tym przypadku zarówno stan, jak i wartość składników majątkowych ustala się na dzień wniesienia mienia, to jednak zarząd fundacji rodzinnej aktualizuje spis mienia i odpowiada za aktualność tego spisu (art. 27 ust. 3 u.F.R.). Wydaje się, że oznacza to przynajmniej okresową aktualizację wyceny, na co pośrednio wskazuje treść art. 28 i 29 u.F.R. Należy sądzić, że w przypadku wnoszenia mienia na przestrzeni rozległego nieraz czasu należałoby aktualizować wartość wcześniej wnoszonych składników, aby wycena miała charakter realny i odzwierciedlała rzeczywistą wartość ekonomiczną poszczególnych składników mienia. Oczywiście tak ustalona wartość będzie miała jedynie charakter pomocniczy, w sposób wiążący ustala ją bowiem biegli na potrzeby wyrokowania w procesie o zachowek.

7. USTALENIE UDZIAŁU NALEŻNEGO UPRAWNIONEMU W SUBSTRACIE ZACHOWKU

Omówione w poprzednich rozdziałach obliczenie wartości substratu zachowku stanowi zasadniczą i najbardziej złożoną część postępowania mającego na celu obliczenie zachowku. Równie ważne, ale nieobrosłe już taką liczbą norm, jest ustalenie współczynnika, przez który należy przemnożyć udział spadkowy konkretnego uprawnionego, aby otrzymać udział stanowiący podstawę obliczenia zachowku. Zgodnie z art. 991 § 1 k.c. współczynnik ten wynosi co do zasady 1/2, a gdy uprawniony do zachowku jest trwale niezdolny do pracy

⁴¹ Dz.U. z 2022 r. poz. 2587 ze zm.

albo jeżeli zstępnym uprawnionym jest małoletni – $2/3$ ⁴². Obliczony w wyniku tych działań ułamek należy następnie „przyłożyć” do ustalonej wartości substratu zachowku, otrzymując w ten sposób wysokość zachowku dla konkretnego uprawnionego. W większości przypadków ta operacja matematyczna spowoduje otrzymanie wysokości należnego uprawnionemu zachowku, a przynajmniej zachowku „potencjalnego”⁴³, który mógłby mu przysługiwać, gdyby za życia spadkodawcy nie otrzymał żadnych przysporzeń. W tym obszarze regulacji zachowku nowelizacja Kodeksu cywilnego nie przyniosła żadnych zmian. Nowości legislacyjne pojawiają się, gdy dochodzi do ustalenia konkretnej sumy należnej uprawnionemu, a obliczonej wskutek zaliczenia na poczet należnego mu zachowku dokonanych na jego rzecz darowizn, zapisów windykacyjnych, kosztów ponadprzeciętnego wychowania i wykształcenia ogólnego i zawodowego, a także świadczeń od fundacji rodzinnej i mienia otrzymanego w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej. Te ostatnie elementy wpływają na wysokość roszczenia o zachówek.

8. PRZYSPORZENIA ZALICZALNE NA POCZET ZACHOWKU NALEŻNEGO UPRAWNIONEMU

Instytucja zaliczania darowizn, innych przysporzeń i świadczeń na poczet zachowku ma przejrzyste uzasadnienie w kontekście celu, dla którego zachówek został stworzony. Ma on bowiem chronić pewną grupę spadkobierców ustawowych przed takimi rozporządzeniami (rozrządzeniami) spadkodawcy, które spowodują, że nie uzyskają oni pewnego ustawowego minimum z majątku spadkodawcy, uznanego przez ustawodawcę za słuszny ze względów rodzinnych i społecznych⁴⁴. Racja stosowania ochrony zachowkowej odpada, gdy te same osoby otrzymały już za życia spadkodawcy określone przysporzenia, które mogą stanowić swego rodzaju *successio anticipata* lub też stanowią bonus, umożliwiającą im korzystniejszy start w życiu (ponadprzeciętne koszty wychowania lub wykształcenia). Jeśli bowiem doliczamy pewne darowizny, przysporzenia i świadczenia do substratu zachowku, pomimo że nie stanowią one formalnie spadku, to tym samym powinniśmy przysporzenia otrzymane przez danego uprawnionego zaliczać na poczet należnego mu zachowku, aby nie doszło do uprzywilejowania jednego z uprawnionych kosztem innych lub kosztem spadkobierców albo innych zobowiązanych.

Dotychczasowe reguły zaliczania przysporzeń na poczet należnego zachowku uległy obecnie poszerzeniu. I tak, według treści znowelizowanych przepisów

⁴² Tego rodzaju przymioty osobiste ustala się na dzień otwarcia spadku – tak M. Pazdan (w:) *Komentarz KC*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, t. 2, komentarz do art. 991, nb 20 oraz A. Doliwa (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023, komentarz do art. 991, nb 6.

⁴³ Takiego określenia używają T. Sokołowski, K. Szadkowski, *Kodeks...*, komentarz do art. 991, nb 15.

⁴⁴ Zob. wyrok TK z 25.07.2013 r. (P 56/11), OTK-A 2013/6, poz. 85.

Kodeksu cywilnego, oprócz zapisów windykacyjnych, niektórych darowizn⁴⁵ oraz ponadprzeciętnych kosztów wychowania i wykształcenia zalicza się na poczet należnego uprawnionemu zachowku:

- a) świadczenie od fundacji rodzinnej przekazane na rzecz uprawnionego do zachowku, a jeżeli uprawnionym do zachowku jest dalszy zstępny spadkodawcy, zalicza się na należny mu zachówek także świadczenie od fundacji rodzinnej na rzecz jego wstępnego (art. 996 § 2 k.c.),
- b) mienie w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej przekazane na rzecz uprawnionego do zachowku, a jeżeli uprawnionym do zachowku jest dalszy zstępny spadkodawcy, zalicza się na należny mu zachówek także mienie w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej przekazane na rzecz jego wstępnego (art. 996 § 2 k.c.),
- c) koszty zrealizowanego przez fundację rodzinną obowiązku alimentacyjnego ciążącego na spadkodawcy, jeżeli uprawnionym do zachowku jest zstępny spadkodawcy, o ile koszty te przekraczają przeciętną miarę przyjętą w danym środowisku (art. 997 § 2 k.c.).

Zasady zaliczania na poczet zachowku darowizn i zapisów windykacyjnych nie uległy zmianie⁴⁶, podobnie jak kosztów wychowania i wykształcenia ogólnego i zawodowego przekraczającego przeciętną miarę przyjętą w danym środowisku. Zgodnie jednak z zasadami wykładni dynamicznej może zmieniać się postrzeganie tych kosztów. Przy powszechnym dostępie do nauczania coraz trudniej uzasadnić zaliczanie na zachówek ponadprzeciętnych kosztów wychowania czy wykształcenia. W zależności od sytuacji może jednak chodzić np. o wsparcie jednego ze zstępnych podczas pobytu w zagranicznej szkółce piłkarskiej z internatem, studiów w innym regionie kraju czy wręcz za granicą. W każdym razie zaliczanie tych kosztów staje się coraz bardziej uzależnione od sytuacji konkretnego przypadku⁴⁷.

Nowością legislacyjną są natomiast zaliczane na poczet należnego zachowku świadczenie od fundacji rodzinnej i mienie otrzymane w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej, a także zrealizowany przez fundację rodzinną obowiązek alimentacyjny fundatora. Jak wskazano we wcześniejszych rozważaniach, idea fundacji rodzinnej polega właśnie na profesjonalnym zarządzaniu aktywami fundatora i wypłacaniu świadczeń⁴⁸ na rzecz określonych w statucie

⁴⁵ W piśmiennictwie wskazuje się, że symetrycznie zaliczeniu na poczet zachowku powinny podlegać tylko te darowizny, które są uwzględniane w substracie zachowku tego konkretnego uprawnionego – zob. B. Kordasiewicz (w:) *System...*, s. 995; M. Pazdan (w:) *Komentarz KC...*, komentarz do art. 996, nb 1 i 2.

⁴⁶ P. Księżak (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 996, nb 7, wskazuje, że również inne przysporzenia, które zostały doliczone do spadku w celu ustalenia substratu zachowku, na tych samych zasadach co darowizny, powinny być zaliczane na poczet zachowku.

⁴⁷ Tak wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 18.11.2020 r. (VI ACa374/20), Legalis nr 2583919.

⁴⁸ Zgodnie z art. 2 ust. 2 u.F.R. świadczenia na rzecz beneficjentów mogą mieć charakter pieniężny bądź niepieniężny. Jak wskazuje P. Blajer, *Fundacja...*, s. 72 – zwykle dominować będą świadczenia pieniężne.

beneficjentów. Świadczenia te są realizowane jednak wówczas, gdy nie zagraża to wypłacalności fundacji rodzinnej względem jej wierzycieli, niebędących beneficjentami, i uzależnione jest od bieżącej sytuacji finansowej fundacji, mogąc ulegać zawieszeniu do czasu jej poprawy (art. 36 u.F.R.). W pierwszej kolejności fundacja zaspokaja też roszczenia osób, wobec których fundatora obciąża obowiązek alimentacyjny (art. 37 u.F.R.), niezależnie czy są beneficjentami. Jeśli fundacja rodzinna nie jest w stanie zaspokoić wszystkich roszczeń beneficjentów, dokonuje miarkowania świadczeń, tak aby żaden z beneficjentów nie został pokrzywdzony, a wypłata pozostałej części świadczeń ulega zawieszeniu do czasu poprawy sytuacji finansowej fundacji rodzinnej (art. 38 u.F.R.).

Nie ulega wątpliwości, że świadczenia wypłacane przez fundację rodzinną powinny być uwzględniane, jeśli chodzi o należny uprawnionym zachówek. Jeśli zatem uprawnieni do zachowku są beneficjentami, wartość wypłacanych przez fundację rodzinną świadczeń zmniejszy należny im zachówek. Jeśli chodzi o świadczenia alimentacyjne wypłacane przez fundację rodzinną w miejsce fundatora, to podlegają one zaliczeniu na poczet należnego uprawnionym zachowku jedynie w części, w której świadczenia te przekraczają przeciętną miarę przyjętą w danym środowisku. Koresponduje to z brzmieniem art. 997 § 1 k.c., który dotyczy kosztów wychowania oraz wykształcenia ogólnego i zawodowego poniesionych przez spadkodawcę na rzecz zstępного. W przypadku jednak obowiązku alimentacyjnego jego wysokość już z założenia powinna odpowiadać usprawiedliwionym potrzebom uprawnionego oraz możliwościom zarobkowym i majątkowym zobowiązanego (art. 135 § 1 k.r.o.)⁴⁹. *Prima facie* trudno tu zatem mówić o przekroczeniu przeciętnej miary, jeżeli z samej ustawy wynika, że obowiązek ten ma charakter „przeciętny”. Nawet przy bardzo wysokich świadczeniach alimentacyjnych, które wykraczają ponad średnią społeczną, są one zwykle spowodowane tym, że dotyczą poziomu życia „wyższych sfer” – odpowiadają zatem przeciętnej mierze tego środowiska. W literaturze i orzecznictwie dopuszcza się jednak możliwość zawierania tzw. umów alimentacyjnych, w których strony konkretyzują poszczególne elementy powstałego już obowiązku alimentacyjnego, jak w szczególności wysokość świadczeń, termin czy sposób zapłaty itp.⁵⁰ Możliwe jest zatem ustalenie wysokości świadczeń alimentacyjnych, które w istocie byłyby znacznie wyższe niż potencjalnie zasądzone

⁴⁹ W piśmiennictwie prawnorodzinym wskazuje się jednak na wewnętrzne zróżnicowanie tego obowiązku w oparciu o wymienione w art. 135 k.r.o. kryteria. Inaczej bowiem zakres obowiązku alimentacyjnego kształtuje się w relacji do małżonka, gdy występuje zasada równej stopy życiowej, inaczej rodziców względem dzieci, gdy jest współkształtowany przez zasady wykonywania władzy rodzicielskiej i zasadę dobra dziecka, a inaczej w przypadku dalszych członków rodziny (T. Smoczyński, *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2011, s. 789–790). Podobnie wyrok NSA z 4.10.2011 r. (II FSK 632/10), Legalis nr 389456.

⁵⁰ J. Łukasiewicz (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023, komentarz do art. 128, nb 9; T. Strumiłło, K. Szymura-Strumiłło (w:) *Notariat. Czynności notarialne*,

w wyroku sądowym⁵¹. W takim przypadku niewątpliwie zaliczą się one na poczet należnego uprawnionemu zachowku. Jeśli uprawniony do alimentacji jest jednocześnie beneficjentem fundacji rodzinnej, to świadczenia wypłacane na jego rzecz przez fundację rodzinną, a także mienie w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej, zalicza się na poczet należnych mu świadczeń alimentacyjnych obciążających fundatora (art. 35 ust. 2 u.F.R.). W tym przypadku zatem nie całe świadczenie fundacji rodzinnej wypłacone beneficjentowi będącemu jednocześnie uprawnionym do alimentacji przez fundatora powinno być zaliczone na poczet należnego mu zachowku, ale jedynie w części przekraczającej przeciętną miarę roszczenia alimentacyjnego przyjętą w danym środowisku. Z powyższego wynika, że art. 997 § 2 k.c. stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 996 § 2 k.c. Świadczenie alimentacyjne samo w sobie nie podlega bowiem zaliczeniu na poczet należnego zachowku.

Przepisy nie wskazują wprost sposobu obliczania wartości darowizn i zapisów windykacyjnych oraz świadczeń od fundacji rodzinnej ani mienia w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej, przy ich zaliczaniu na poczet należnego zachowku. Przyjmuje się jednak powszechnie, że zastosowanie *per analogiam* powinny tu mieć przepisy, które regulują ustalanie wartości tych składników mienia, dla potrzeb obliczania substratu zachowku, tj. art. 995 k.c. Nie ma bowiem żadnej racji, która przemawiałaby za innym sposobem obliczania.

9. OBLICZENIE WYSOKOŚCI ROSZCZENIA O WYPŁATĘ ZACHOWKU

Ustalenie składników majątkowych i świadczeń podlegających zaliczeniu na poczet należnego uprawnionemu zachowku jest już ostatnią z czynności koniecznych do skompletowania pełnego stanu faktycznego umożliwiającego określenie należnego uprawnionemu zachowku, a w dalszej konsekwencji – roszczenia o zachówek. Pozostaje tylko dokonanie określonych operacji matematycznych polegających na przemnożeniu udziału spadkowego stanowiącego podstawę do obliczenia zachowku przez współczynnik 1/2 albo 2/3, właściwy dla danego uprawnionego, a następnie przez ustalony substrat zachowku. Tak określony wynik wyznacza zachówek należny uprawnionemu, który następnie zmniejsza się o zaliczalne na poczet zachowku przysporzenia i świadczenia. Jeśli

---

red. A. Szereda, Warszawa 2021, s. 1292; uchwała SN z 4.12.2013 r. (III CZP 85/13), OSNC 2014/3, poz. 28.

⁵¹ Tak J. Łukasiewicz, *Kodeks...*, komentarz do art. 128, nb 9; uchwała SN z 1.12.1955 r. (4 CO 46/55), OSNCK 1957/3, poz. 72; wyrok SN z 24.11.1981 r. (III CRN 239/81), OSNC 1982/7, poz. 106. Należy jednak mieć na względzie, by zakres tych świadczeń nie był wygórowany i nie stanowił podstawy do obejścia prawa, czy to w zakresie należności innych wierzycieli zobowiązanego, czy to w zakresie należności publicznoprawnych – J. Pawliczak (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. serii K. Osajda, M. Domański, red. tomu J. Słyk, Warszawa 2022, komentarz do art. 128, nb 33; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 12.11.2014 r. (I ACa 520/14), Legalis nr 1195425.

po przeprowadzeniu tej operacji nadal suma zachowku nie została wyczerpana, oznacza to, że uprawnionemu przysługuje roszczenie o jego uzupełnienie⁵².

Ustawa o fundacji rodzinnej wprowadziła także zmiany, jeśli chodzi o katalog podmiotów zobowiązanych do zaspokojenia roszczenia o zachowek. Krąg ten został poszerzony o fundację rodzinną⁵³, a także o osoby, które otrzymały mienie w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej. Odpowiadają one subsydiarnie w stosunku do spadkobierców i zapisobierców windykacyjnych, lecz równolegle z obdarowanymi. Szczegółowa analiza tych zasad wykracza jednak poza przedmiot niniejszej pracy.

10. PODSUMOWANIE

Podsumowując powyższe rozważania, skonkludować należy, że wprowadzone ustawą o fundacji rodzinnej zmiany nie dotknęły istoty dotychczas wypracowanego modelu obliczenia zachowku. W wyniku przeprowadzonej analizy poszczególne instytucje nowo wprowadzonej regulacji dało się bez trudu umiejscowić w dotychczasowym schemacie ustalenia wysokości zachowku, bez konieczności weryfikacji założeń systemowych. Kwestie techniczne ustalania wartości poszczególnych składników majątkowych uległy jedynie konkretyzacji. Z powyższego wnioskować można, że zmiany wpłynęły na niektóre elementy sposobu obliczania zachowku, jednak nie w sposób całościowy, a jedynie punktowy – uzupełniający, a zasadnicza koncepcja obliczania zachowku została utrzymana. Wprowadzenie fundacji rodzinnej, jak każde nowatorskie rozwiązanie, wpłynęło na uelastycznienie instytucji zachowku i jej uwspółcześnienie, powodując jednakowoż konieczność uwzględniania w procesie stosowania prawa większej liczby składowych. Nie jest to jednak kwestia, która powodowałaby konieczność wprowadzenia zasadniczych zmian w dotychczasowym sposobie postępowania przy obliczaniu zachowku. Niemniej jednak złożoność regulacji stawia przed każdym stosującym prawo nowe, konkretne wyzwania.

⁵² W kontekście nowo wprowadzonej w art. 1048 § 2 k.c. możliwości zrzeczenia się zachowku w części otwarte pozostaje, czy to zrzeczenie polegać może także na wyłączeniu obowiązku doliczania pewnych darowizn, zapisów windykacyjnych czy świadczeń do substratu zachowku, albo rozszerzeniu kręgu przysporzeń i świadczeń zaliczalnych na poczet zachowku. Ujmując rzecz szerzej – czy w ramach zrzeczenia się zachowku w części strony mogą zmodyfikować każdy element służący ustaleniu zachowku w taki sposób, by zachowek ten uległ zmniejszeniu w stosunku do regulacji ustawowej? Opowiadam się za pozytywną odpowiedzią na to pytanie, mając świadomość, że wymaga to jeszcze pogłębionych studiów.

⁵³ Jak słusznie zauważają K. Karpiuk, J. Pawłowski, P. Woźniakiewicz, *Fundacja...*, s. 24 – ryzyka związane z koniecznością wypłaty zachowku przez fundację powstają jedynie w pierwszym pokoleniu, czyli dotyczą najbliższych zmarłego fundatora, w kolejnych pokoleniach ryzyko to już nie wystąpi.

ABSTRACT

dr Rafał Kapkowski, notary

The author is a doctor of laws specializing in civil law, a notary in Gdańsk and also a member of the Polish Notaries Institute (POLINOT).

**The problem of legitim calculation in the light
of the Act on Family Foundations**

The subject-matter of this article is part of an important research trend in the field of inheritance law in recent years regarding the succession of enterprises. The article is devoted to the changes that have been introduced with respect to legitim (forced share) calculation as a result of the emergence of a new type of legal person in the legal system – a family foundation. The aim of the article is to analyse the individual stages of calculating the legitim in the context of recent legislative amendments, and consequently, to try to answer the question whether the normative model for calculating the legitim can be considered an overhaul, or whether these changes are only of a supplementary nature. The article tries to explore the subsequent stages of determining the amount of the legitim due to the persons entitled to it, showing the introduced legislative solutions against their background. A dogmatic analysis of the amendments is conducted in the context of the statutory purpose of a family foundation – to collect property, manage it, and pay benefits to the beneficiaries of the foundation, which benefits are then applied towards the legitim due to them. The author tries to assess whether, as a result of the introduction of the family foundation and the resulting adjustments in the method of legitim calculation, the very model of this legal institution has already changed. However, the analysis leads to the conclusion that the changes in the area of legitim calculation are fragmentary, local, and that they do not constitute a fundamental reform of this legal institution in the discussed scope.

Keywords: *inheritance, legitim, succession, family foundation, founder, beneficiary*

Dr Rafał Kapkowski

Doktor nauk prawnych w specjalności prawo cywilne, notariusz w Gdańsku, a także członek Polskiego Instytutu Notarialnego (POLINOT).

ORCID: 0009-0009-4509-2758

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

- Bender Patryk**, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 17.03.2017 r., III CZP 110/16, „Rejent”* 2018/5
- Bieluk Jerzy**, *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warszawa 2019
- Blajer Paweł**, *Fundacja rodzinna. Pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2023
- Borysiak Witold (w:)** *Kodeks cywilny. Komentarz, t. 3, Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2013
- Doliwa Adam (w:)** *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023
- Doliwa Adam**, *Umowy dotyczące spadku, „Studia Prawa Prywatnego”* 2008/1
- Ganicz Artur**, *Uprawnieni i zobowiązani z tytułu zachowku w polskim prawie spadkowym, „Rejent”* 2011/2
- Górniak Kacper**, *Sukcesja przedsiębiorstwa na wypadek śmierci przedsiębiorcy*, Warszawa 2023
- Górniak Kacper (w:)** *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Prawo spadkowe przedsiębiorców. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2022
- Gura Grzegorz**, *Ustawa o fundacjach. Komentarz*, Warszawa 2021
- Gwiazdomorski Jan**, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959
- Gwiazdomorski Jan**, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1967
- Hans Walery**, *Umowy dotyczące spadku, „Nowe Prawo”* 1967/2
- Jasiakiewicz Tomasz**, *Glosa do uchwały SN z 17.03.2017 r., III CZP 110/16, „Orzecznictwo Sądów Polskich”* 2018/9, poz. 86
- Jasiakiewicz Tomasz**, *Testament wspólny jako przedmiot regulacji w prawie polskim i niemieckim (rozprawa doktorska)*, Toruń 2018
- Justyński Tomasz**, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 17.03.2017 r., III CZP 110/16, „Orzecznictwo Sądów Polskich”* 2018/11, poz. 109
- Karpiuk Katarzyna, Pawłowski Jacek, Woźniakiewicz Piotr**, *Fundacja rodzinna – przełomowe rozwiązanie dla biznesu rodzinnego, „Nowy Przegląd Notarialny”* 2023/1
- Kępa Marcin (w:)** **M. Kępa, J. Podgórska-Rykała**, *Komentarz do ustawy o fundacjach. Działalność fundacji w praktyce. Wzory dokumentów*, Warszawa 2020
- Komarowska Martyna**, *Dopuszczalność umowy o zrzeczenie się zachowku. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17.03.2017 r. (III CZP 110/16), „Białostockie Studia Prawnicze”* 2017/4
- Kordasiewicz Bogudar, (w:)** *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2013
- Kosik Jan (w:)** *System Prawa Cywilnego*, red. S. Grzybowski, Wrocław 1976, t. 4

- Księżak Paweł**, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17.03.2017 r., III CZP 110/16, „Rejent” 2017/9*
- Księżak Paweł** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu W. Borysiak, Warszawa 2022
- Księżak Paweł**, *Zachówek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2012
- Kuźmicka-Sulikowska Joanna** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021
- Lukasiewicz Jakub** (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023
- Mularski Krzysztof** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Gutowski, Warszawa 2022, t. 3
- Panek Małgorzata**, *Dopuszczalność zrzeczenia się zachowku w prawie polskim, „Studia Iuridica Toruniensa” 2015/ XVI*
- Pawliczak Jakub** (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu M. Domański, J. Słyk, Warszawa 2022
- Pazdan Maksymilian** (w:) *Komentarz KC*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, t. 2
- Pazdan Maksymilian** (w:) *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2013
- Pazdan Maksymilian**, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia w polskim prawie spadkowym, „Rejent” 1997/4*
- Pietrzykowski Janusz**, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 1972, t. 3
- Rott-Pietrzyk Ewa**, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia – uwagi „de lege lata” i „de lege ferenda”, „Rejent” 2006/3*
- Skowrońska-Bocian Elżbieta, Wierciński Jacek** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6, *Spadki*, Warszawa 2017, Lex
- Smyczyński Tadeusz** (w:) *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2011
- Sokołowski Tomasz, Szadkowski Karol** (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. T. Gutowski, Warszawa 2022, t. 3
- Stecki Leon**, *Kodeks cywilny z komentarzem*, Warszawa 1989, t. 2
- Strumiłło Tomasz, Szymura-Strumiłło Katarzyna** (w:) *Notariat. Czynności notarialne*, red. A. Szereda, Warszawa 2021
- Wójcik Sylwester**, *Ochrona interesów jednostki w polskim prawie spadkowym w zakresie powołania do dziedziczenia, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Prawnicze” 1981/98*
- Zawadzka Julita**, *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym – zagadnienia istotne z punktu widzenia kontrahentów przedsiębiorcy, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2020/1*